

DRECIN JÓZSEF

NÉHÁNY GONDOLAT A „GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS VERSUS EGYENSÚLY” DILEMMA TÁVLATI HATÁSAIRÓL

Ha egyéb okok nem akadályoznák meg az elosztási szféra restriktívóját, akkor a lakossági fogyasztásnál 3:1 arányban, a beruházásoknál 2:1 arányban csökkenteni kellene a vásárlóerőt egy kisebb külkereskedelmi deficit eléréséhez. Ilyen mértékű vásárlóerő-kivonást technikailag csak erős inflációval lehetne véghezvinni. Az infláció viszont egy újabb, gazdaságot romboló hatással járna. Ezek az összefüggések tapasztalhatók voltak a „Bokros-csomag” következtében radikálisan lecsökkent reálbér és reálnyugdíj hatását követően is. Ennek volt ugyan külkereskedelmi mérleget javító hatása, de nem tudott átütő eredményt elérni, és csak addig tartott, amíg a gazdasági növekedés fel nem lendült. E tekintetben már akkor is érzékelhető volt a gazdaság egyensúlyi és növekedési feltételei közötti diszharmónia, aminek oka részben az elégtelen kapacitások, részben az egyensúlyi követelmények szempontjából nem szerencsés gazdasági szerkezet együttes hatása volt. Következésképpen nagyon durva restriktiónak kellene bekövetkeznie ebben a gazdasági szerkezetben ahhoz, hogy ideiglenes külső egyensúlyjavulást elérjünk.

Magyarország gazdaságának pénzügyi rendszerében az utóbbi három évtizedben ciklikusan megjelenő egyensúlyzavarokról két pénzügyi mérleg deficitje ad összefoglaló tájékoztatást: a folyó nemzetközi fizetési mérlegé és az államháztartásé (jelesül a központi költségvetésé).

Az első jelentős pénzügyi egyensúlyzavar a hetvenes évtized végén, a nyolcvanas évtized elején vezetett a nemzetközi fizetések vonatkozásában válságközeli állapothoz. Ez tulajdonképpen a pénzügyi rendszer *devizagazdasági szegmensének válsága* volt. Eredendő oka pedig a külkereskedelemben – a hetvenes évtizedben – kialakult *aszimmetria* volt. (Akkoriban a külkereskedelmi kapcsolatok két alapvető elszámolási rendszerben működtek: a rubelelkszámolás és a konvertibilisdeviza-elszámolás szerint.)

Ez utóbbi rendszerben a külgazdasági aszimmetria a hetvenes évtizedben alakult ki, nem utolsósorban a két olajválság következtében megváltozott világpiaci áraknak Magyarország exportját leértékelő hatása nyomán, miközben az import értékét magasán tartották az akkori nagy (ipari, mezőgazdasági) fejlesztési programokhoz szükséges berendezések.

A hetvenes évtized végén, a nyolcvanas évtized elején kialakult nagyon súlyos devizagazdasági egyensúlyzavar kormányzati beavatkozást tett szükségessé. A terápia természetesen az államgazdaság modelljéhez „illeszkedett”, vagyis széleskörű adminisztratív módszerek alkalmazása jellemezte, amit speciális segítségként kiegészített az a „politikai egyezés” is, ami a magyar-szovjet külkereskedelemben a magyar export bizonyos árucsoportjait dollárelszámolású ügyletek formájában elkülönítette (gabona-, húsexport), és ennek következményeképpen a nyolcvanas évtized egészé-

re vetítve ez a konstrukció önmagában mintegy 3 milliárd dollár aktívumot eredményezett Magyarország számára.

A nyolcvanas évtizedre összegzett konvertibilis devizaelszámolású teljes forgalom végül *aktívummal zárult* (1,7 milliárd dollár), ami az államgazdaság magyarországi modelljében először történt meg (igaz, a nyugati piaci kapcsolatokat továbbra is a deficit jellemezte).

A nyolcvanas évtizedben – az adósságszolgálaton belül – a kamatfizetési kötelezettség már olyan magas volt, hogy az említett pozitív egyenlegű külkereskedelem gyengének bizonyult ahhoz, hogy az ország saját erőből teljesíthesse fizetési kötelezettségeit. Továbbra is szükség volt ezen okból külső (deviza-) hitelek felvételére. Végül az évtized végére a bruttó adósságállomány 21 milliárd dollárra emelkedett (a nettó kb. 17 milliárd dollárra), és mivel a gazdasági modell az állami tulajdon dominanciáján alapult, ez az adósság értelemszerűen állami adósság volt.

A rendszerváltás előtti gazdaságban, ha hosszabb távlatban vizsgáljuk működését, már kifejeződtek a *strukturális gondok* (a maiaktól különböző okból és jellemző karakterisztikával), amelyeknek vetületei akkoriban is megjelentek a külkereskedelmi egyensúlyhiányban és ennek révén a konvertibilis elszámolású folyó nemzetközi fizetési mérleg deficitjében. Természetesen, ha csupán a strukturális gondokra figyelnénk, akkor könnyen megfeledkezhetnénk az elosztási oldalon esetleg fennálló, illetőleg kialakuló, túlfelhasználásból eredő problémákról. Ezért a gazdasági egyensúly meggyengülésének mind a két lehetséges okát meg kell vizsgálni. Ez a tanulság már a rendszerváltás előtti államgazdasági modellben is közismert volt.

A gazdaság működéséhez szükséges pénzpolitikában kétféle fizetőeszköz funkciót teljesítő pénzforma működik: a *nemzeti fizetőeszköz* (esetünkben egy adott forintpénzmenyiség), amely az egész gazdaság működését lefedi (nem feltétlenül fizikai jelenlétével) és egy *nemzetközi fizetési eszköz* (amelyet afféle „világpénzként” is értelmezhetünk, mert megtestesíti – világméreteken – a nemzetközi konvertibilitás feltételeit). Amikor egy ország pénzrendszerében kétféle „minőségű” pénz forog (mint Magyarországon is), akkor a kétféle pénz közötti zavartalan kapcsolatot (átjárást) a nemzeti fizetőeszköz (forint) *belső konvertibilitása* biztosítja.

Ez gyakorlatilag azt jelenti (megengedhető egyszerűsítéssel), hogy a monetáris politikának biztosítani kell azt a külső (deviza) pénzmenyiséget, ami a nemzeti pénz konvertibilitását zökkenőmentesen fenntartja.

Magyarországon a hosszú távon érvényesülő gazdasági törvényszerűségek megfigyelésének egyik kitüntetett területe a gazdaság növekedésének és pénzgazdaságának egyensúlyi viszonya. A magyar gazdaságban több évtizeden át periodikus zavarok figyelhetők meg ebben a viszonyban. Ezért a gazdaságpolitika most már nagyon hosszú idő óta szembesül a „gazdasági növekedés versus egyensúly” dilemmával és mindeddig nem tudott erre kielégítő és tartós megoldást találni. Az egyensúlytalanság gyökerei a reálgazdaság szerkezetéhez vezethetők vissza és ezideig a gazdaság növekedése (időszakos visszaesésekkel) azért tudott megvalósulni, mert az egyensúlyi problémákat el lehetett fedni a külső és belső államadósság növekedésével. A fej-

lődésben lévő ország élt is ezzel a lehetőséggel, amíg lehetett. Ezzel azonban nem szűnt meg az egyensúlyzavarokat okozó tényezők hatása.

Az adósságállomány növekedésének indikációiban meg lehet különböztetni a gazdaságfejlesztés érdekében *szükséges (és hasznosított) hitelek* felvételét az egyensúlyát veszített, tartósan deficités pénzügyi rendszer működését fenntartó, úgynevezett *deficitfinanszírozó hitelekétől*. Előbbinek az a jellegzetes vonása, hogy a fejlesztések elsődleges jövedelemgeneráló hatásuk révén reményt adnak az adósságszolgálati kötelezettségek teljesítésére (ami nem minden esetben válik be ugyan, de egyértelműen pozitív indikáció).

Az előzőekben végigkísért gondolatoknak a gazdasági növekedés versus egyensúly dilemma szempontjából már a következő 4-5 évben is gyakorlati jelentőségük lesz (figyelembe véve, hogy az euró bevezetésére valószínűleg még nem kerül sor). Ha megnézzük a folyó fizetési mérleg fő adatait (táblázat), azonnal kitűnik egyfelől az aggasztóan magas deficit (2005-ben 7 milliárd euró), másfelől a deficitet generáló tényezők megváltozott szerkezete.

1. táblázat Magyarország folyó nemzetközi fizetési mérlegének főbb adatai millió euró

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1. Áruforgalom egyenlege*	-3 180,0	-2 496,0	-2 203,0	-2 898,0	-2 453,0	-1 610,0
2. Szolgáltatások egyenlege	1 234,0	1 661,0	587,0	-401,0	127,0	448,0
Ebből idegenforgalom	2 273,0	2 632,0	1 673,0	1 288,0	962,0	1 085,0
3. Jövedelmek egyenlege	-2 792,0	-3 192,0	-3 838,0	-3 682,0	-4 903,0	-5 558,0
3.2 Ebből közvetlen tőkebefektetéseké	-2 117,0	-2 570,0	-3 275,0	-3 044,0	-3 823,0	4 056,0
3.3 Portfólió befektetéseké	-523,0	-448,0	-489,0	-538,0	-998,0	-1 284,0
3.4 Egyéb befektetéseké	-315,0	-351,0	-225,0	-234,0	-203,0	-320,0
4. Vizonzatlan átutalások	385,0	450,0	525,0	595,0	254,0	195,0
5. Folyó fizetési mérleg egyenlege (deficitje)	-4 352,0	-3 577,0	-4 929,0	-6 382,0	-6 978,0	-6 525,0
index	100,0	82,2	113,3	146,6	160,3	150,0
3/5 A jövedelmek egyenlegének súlya a fizetési mérleg deficitjében	64,2%	89,2%	77,9%	57,9%	69,2%	85,2%
1/5 Az áruforgalom egyenlegének súlya a fizetési mérleg deficitjében	73,1%	69,8%	44,7%	45,5%	33,6%	24,6%

Forrás: KSH

*A fizetésimérleg-számítási módszer szerint

A deficit nagysága jelzi a gazdaság működésének idegen pénzmennyiség („deviza-pénz”) iránti igényét, ami köztudottan nem elégíthető ki „saját teljesítmény” alapján a magyar gazdaság devizaszerző képességeinek korlátozottsága miatt. Ezért kritikus pontja a megoldásnak (a deficit finanszírozásának), hogy milyen nagyságú, adósságot nem generáló külső pénzmennyiség jut be az országba, és a deviza/forint kötele-

ző konverziója révén a monetáris politika műveleti csatornáiba. A közeljövőben ez azért is kritikus, mert az időközben megnőtt államadósság-állomány is „csúcson” van. Most már nem lehet az adósságnövekedési „kártyát” problémamegoldó tényezőként használni. (Persze a nemzetközi tapasztalatok szerint ezt a nemzetközi pénzügyintézetek és az Unió sem kezeli feltétlenül mereven. Most mindenesetre kemény követelményeket jeleznek.) Két ilyen külső beáramlási csatorna van, az egyik az úgynevezett *működőtőke-beáramlás*, a másik az *EU-támogatások beáramlása*, illetve az ebből rendelkezésre álló pénzmennyiség. Az EU-támogatások egy része ugyanis „visszasorog” az Unió néhány fejlett országába az import révén.

A folyó fizetési mérleg említett adatainak igazi érdekessége az elemzés szempontjából az, hogy *a deficitet generáló két fő tényező aránya megváltozott* (mégpedig jelentősen). Az egyik tényező a külkereskedelmi áruforgalom deficitje, ami 5–6 évvel ezelőtt még meghatározó súlyt képviselt a folyó fizetési mérleg deficitjében, mára jelentősen vesztett a súlyából, mert csökkent az áruforgalmi hiány (ami jó hír), de azért is, mert megemelkedett a nettó tőkejövedelem-kiáramlás összege (ami rossz hír). 2005-ben a nettó tőkejövedelem-kiáramlás 3950 millió euróval (!) volt nagyobb, mint a fizetésimérleg-metodika szerint számolt áruforgalmi deficit (5558–1610). Ez az összefüggés 2000-ben még gyökeresen mást mutatott. Akkor a nettó jövedelemkiáramlás 388 millió euróval kisebb volt, mint az áruforgalmi hiány.

Ezt a jelenséget perspektivikusan átgondolva sejthető, hogy a nettó tőkejövedelem-kiáramlás elsősorban a külföldi tőke erős pozíciói miatt tovább fog növekedni. Ez törvényszerű jelenség, mert ahogyan növekszik a külföldi tőke súlya és jövedelme, úgy törvényszerű az is, hogy növekedjék a jövedelmek repatriálása (tőkekivonásra nem számítva). Kérdés – és ez az egyik bizonytalanság –, hogy az áruforgalom deficitje vajon tovább csökkenhet-e. A formális logika azt mondhatja, hogy valamelyest ez várható, mert a gazdasági – pontosabban a vásárlóerőt érintő – megszorítások miatt (ami a gazdasági növekedést is lelassítja) az importkiadások ideiglenesen csökkennek, az exportbevételek viszont valószínűleg nem, sőt vélhetően növekednek is. A mértékeket illetően azonban bizonytalanok lehetünk a tekintetben, hogy az ellentétes irányú mozgás eredménye a folyófizetésimérleg-deficitet milyen mértékben csökkentené. Nagy valószínűséggel állítható, hogy jogos a csökkenésre számítani, amíg fel nem gyorsul a belső felhasználás.

A fizetési mérleget kiegyensúlyozó pénzpolitika kényszerével járó gondok miatt felvetődhet a kérdés, miért nem lehet a hiányzó devizamennyiség okozta nehézségeket megszüntetni az elosztási szféra „szabályozása” (befolyásolása) révén, legalább annyit elérve, hogy a külkereskedelmi áruforgalom deficitje negyedére-harmadára csökkenjen? A válasz ismét a gazdaság (termelés) szerkezeti jellemzőiből következik. Az elosztási szférába való ilyen célú beavatkozás ugyanis kivitelezhetetlen. Az elosztási szférában az importköltség súlya a fogyasztás terén mintegy 30 százalékosra becsülhető (természetesen a javak előállításához szükséges behozatal és a késztermékimport költségeinek együttes hatásáról van szó).

A beruházási jellegű felhasználásnál ez valószínűleg 45–50 százalék körül ingadozó arány. (Amióta nincsen kellő részletességű elemzésre lehetőség az „ágazati kapcsolatok mérlege” alapján, csak hozzávetőleges, becsült adatokkal dolgozhatunk.) Tehát ha egyéb okok nem akadályoznák meg az elosztási szféra restriktívóját, akkor a lakossági fogyasztásnál 3:1 arányban, a beruházásoknál 2:1 arányban csök-

kenteni kellene a vásárlóerőt egy megfelelőbb (kisebb) külkereskedelmi deficit eléréséhez, fenntartva az export dinamikus növekedését. Ez a gazdaságot depressziós helyzetbe hozná (ha egyáltalán meg lehetne ezt tenni). Csakhogy ilyen mértékű vásárlóerő-kivonást (avagy „távoltartását” a piactól) technikailag csak erős inflációval lehetne véghezvinni (direkt jövedelemszabályozás legfeljebb az állami alkalmazotknál hajtható végre). Az infláció viszont egy újabb, gazdaságot romboló hatással járna. És ebben az okfejtésben nem szóltunk a politikai tényezőkről, amelyek természetesen megakadályoznák egy ilyen koncepció elfogadását is.

Ezek az összefüggések másszerűségükben ugyan, de megtapasztalhatók voltak a „Bokros-csomag” következtében radikálisan lecsökkent reálbér (-17 százalék) és reálnyugdíj (-18 százalék) hatását követően is. Ennek volt ugyan külkereskedelmi mérleget javító hatása (importmegtakarító és exportnövelő), de egyrészt nem tudott átütő eredményt elérni, másrészt addig tartott, amíg a gazdasági növekedés fel nem lendült. E tekintetben már akkor is érzékelhető volt a gazdaság egyensúlyi és növekedési feltételei közötti diszharmonia, aminek oka részben az elégtelen kapacitások, részben emellett az egyensúlyi követelmények szempontjából nem szerencsés gazdasági szerkezet együttes hatása volt.

Következésképpen nagyon durva restrikciónak kellene bekövetkeznie ebben a gazdasági szerkezetben ahhoz, hogy ideiglenes külső egyensúlyjavulást elérjünk.

A gazdasági növekedés ennek ellenére a 2005. évi újabb depresszió kezdetéig fenntartható volt, mivel még volt lehetőség az adósságállomány növelésére, ami elfedte a gazdasági növekedés és az egyensúly közötti ellentmondás negatív következményeit.

A nemzeti monetáris politika majdani megszűnése miatt – figyelembe véve az adott (jelenlegi) pénzpolitikai helyzetet – sokan ambivalensen viszonyulnak az euró bevezetését sürgető nézetekhez. (Mellesleg ez nem egyedül Magyarországon van így.) Valóságos dilemmával kell szembesülnie a kormánynak, mert vitathatatlanul sok előnyt is jelent az euró bevezetése, csak az a kérdés, hogy mikor és milyen gazdasági és társadalmi helyzetben időszerű a bevezetés. A hiteles állásfoglalást nehezíti, hogy ezt a dilemmát nem sikerült teljes társadalmi összefüggésében, koherens módon feltárni és ennek alapján megvitatni. Hosszú időt igénybe vevő koherens vizsgálatra lenne szükség. Igaz, nincs olyan közel az eurózónához csatlakozásunk időpontja, hogy ne lehetne ezt a munkát elvégezni és megvitatni autentikus szakértői körben. Megvan az a tudományos intézeti háttér is, ami ezt a munkát lehetővé tenné.

A jelenlegi gazdasági helyzetben, amikor a fizetésimérleg-deficit és a külső államadósság is magas, a nemzeti fizetőeszköz szükséges konvertibilitásához sajnos nagyobb mennyiségű devizapénzre van szükség, mint amit a nemzetgazdaság teljesíteni tud. Ilyen helyzetben a deviza/forint konverzió mechanizmusára (és értelemszerűen a monetáris politika mozgásterére) az országnak szüksége van. Tulajdonképpen az ország a reálgazdaság strukturális helyzetével is összefüggő gyenge nettó devizakitermelés képességének a foglya.

Sok múlik azon, hogyan ítélik meg a már említett két, adósságot nem generáló csatornán beáramló pénzmennyiség nagyságát, pontosabban mondva azt a nagyságát, ami majd a monetáris politika rendelkezésére állhat, a deviza/forint konverzió révén megszerezhető devizapénz-mennyiségből (ez az átváltott devizamennyiségnél kisebb nagyság lesz a „visszacorgó” devizamennyiség okán).

Ha az elemzések és a prognózisok ezt a rendelkezésre álló devizapénz-mennyiséget kedvezőnek ítélik, akkor megeshet, hogy nem csak a folyó fizetési mérlegdeficit finanszírozására lesz elég, hanem marad még az adósságállomány jelentős csökkentésére is. Ha netán ebben az összefüggésében előnyös kép rajzolódna ki, akkor valószínűleg nem érdemes sietni az euró bevezetésével, mert könnyebb lehet az adósságállományunkat csökkenteni. Természetesen mérlegelni kell az euró bevezetésével járó előnyök hatását is külső gazdasági egyensúlycéljaink szempontjából. Néhány gondolat ezzel kapcsolatban:

- Euró esetén a nyugdíjpénztárakban felgyülemelő hatalmas megtakarítások felhasználása előtt szélesre nyílnak a lehetőségek, mivel nemzetközileg is konvertibilis pénzben manifesztálódik a megtakarítás. A pénztárak érdekeltek hosszú lejáratú, akár 15-20 éves tőkekihelyezésre is, ha biztonságos hozamra számíthatnak. Megfontolandó pénzpolti lehetőség, hogy az állam e pénztáraktól felvett hosszú lejáratra kölcsönrel mérsékelje a magas külső adósságállományt, vagyis a külső adósságot belsőre cserélje. Az előny abban az esetben valósul meg, ha az állami bevételek (konszolidált államháztartási viszonyok között) kellőképpen növekednek (például gyors a gazdaság növekedése, továbbá sikerül felszámolni a fekete-szürke gazdaság miatti állami bevételekiesés nagyobb részét, és hozzávetőleg évi 1200 milliárd forint bevételi többletet lehet ezzel elérni). Ez a koncepció tehát azt feltételezi, hogy könnyebb lesz megbirkózni a belső, hosszú lejáratú hitel kamatszolgáltatásával, mint a külső adósság magas állománya esetében. Nyilvánvaló, hogy ez az „ötletszinten” felvetett gondolat alapos elemzést igényel a pénzpolti művelőitől, ha egyáltalán ezt erre alkalmasnak tartják. (Az nem kétséges, hogy a jelenlegi magas külső állami adósságállomány csökkentése azért is kívánatos, mert még szükség lehet majd a külső hitelekre és ehhez kisebb bázisállományra volna szükség. Az viszont kétséges, hogy az euró bevezetése után egy gyors külkereskedelmi deficitcsökkenés megvalósulhat-e és az idegenforgalmi szufficit is erőteljesen javul-e.)
- Ugyanakkor az euró minél gyorsabb bevezetése mellett szóló érv lehet a gazdaságot külkapcsolataiban élénkítő „motivációs erőter” megerősödése, a pénzügyi elszámolások, a gazdaságossági számítások egyszerűsödése és a folyamatok jobb áttekinthetősége révén. Ennek hozadéka lehet a külkereskedelem deficitjének csökkenése is. (Persze az is igaz, hogy az euró megkönnyíti az állampolgárok külföldi költségeit is, ami nem tenne jót a magyar gazdasági konjunktúrának, mert gyengítené a gazdaság növekedésének belső piaci indikációit).
- Előny lenne az is, hogy a nemzetközi (külső) versenyhatások tisztábban követhetők lennének az euróárak és -költségek figyelembe vételével (ki fog derülni, hogy mely szakmák és vállalkozók versenyképesek a külföldi és a belföldi kapcsolatokban). Ez élénkítheti a versenyzők aktivitását a hatékonyabb gazdálkodás feltételeinek javítására. Ugyanakkor beindíthatja a rendszerváltás utáni korszak második, piacot tisztító folyamatát, ami átmeneti gondokkal is járhat, noha a versenymotiváció erejét jelentősen növelheti. E folyamat az egyensúlyi árrendszer tökéletesedésén alapul.

Amikor az éppen időszerű külső (deviza) és belső (forint) egyensúlygondok már nem esnek egybe (és 2-3 év után ez már várható, mert a belső - államháztartási - egyensúlyhiányt sikerül az elvárt minimumra szorítani), akkor a *gazdasági növeke-*

dés versus egyensúly dilemma voltaképpen tisztán külső egyensúlyproblémaként jelenik meg. Attól függően, hogy milyen időtávba helyezzük a folyó fizetési mérleg egyensúlyhiányának jelenségét, változik a probléma kezelési módja is. Amíg a forint marad a nemzeti fizetőeszköz, az előzőekben említett deviza/forint kötelező konverzió révén a nemzeti monetáris politikának van mozgásteret a folyó fizetési mérleg hiányának finanszírozásához, hiszen a működőtőke beáramlás és az eu-transzferek révén megszerezheti azt a rendelkezésre álló devizapénz-mennyiséget, ami a forint konvertibilitásának megőrzéséhez és egyben a folyó fizetési mérleg-deficit finanszírozásához szükséges. (Természetesen ez a kedvező állapot függ attól, hogy milyen nagyságú, adósságot nem generáló pénzmennyiség áramlik be az említett két csatornán.)

Az államháztartás megbomlott egyensúlyának (jelesül ezen belül a központi költségvetésének) helyreállítását az úgynevezett *konvergenciaprogram* tervezett és végrehajtott (vagy folyamatban levő) lépései meg fogják oldani. Itt egy GDP-hez és költségvetési kiadásokhoz viszonyított *deficitcél*t kell megvalósítani. Nem kétséges, hogy ezt a célt el lehet érni.

Ezeket a kérdéseket, illetve hozzáfűzött észrevételeimet azért tárgyalom a *gazdasági növekedés versus egyensúly* dilemma szempontjából fontosabbnak tartott előző részben leírtak után, mert lényegi különbség van közöttük, amit a probléma kezelése és a várt megoldás miatt is indokolt hangsúlyozni.

Az államháztartás (ezen belül a központi költségvetés) hiányának okai és terápiája is kormányfüggő témák. (Ennyiben átláthatók és egyszerűek.) Ez azt jelenti, hogy az operatív *kormányzati intézkedések* körébe tartoznak. Ebben legfeljebb az tűnhet szokatlannak, hogy az egyensúly megbomlásának okai között az *adózási* (inclusive TB-járulék) *anomáliákat* tekintem elsődleges oknak, amelyeket közel másfél évtized óta egyetlen kormány sem akart komolyabb erővel felszámolni (illetve a veszteséget, amely az államháztartást éri, legalább felére leszorítani).

Minthogy kifejezetten kormányok (persze a mögöttük álló pártokról sem elfeledkezve) mulasztásai révén erősödtek fel ezek az anomáliák, értelemszerűen ezeket is „kormányfüggő” jelenségeként minősítem.

A helyzet érdekessége, hogy a rendszerváltás óta másodszor szembesül a magyar pénzügyi politika – elsősorban a költségvetési politika – az egyensúlyvesztés jelenségével és tulajdonképpen mindkét esetben ott van – kísérőjelenségeként – a külső (devizagazdasági) aszimmetria is, jóllehet nem sok közük van egymáshoz az okaikat illetően. Az első esetet az úgynevezett „Bokros-csomag” intézkedései „tették rendbe”, nem kis áldozatot követelve a lakosságtól (a reálbérek és reálnyugdíjak mintegy 18 százalékos visszaesése révén). A körülmények azonban teljesen mások voltak és most nem szándékozom ezeket taglalni.

Az egyensúlytalanság jelei 2005 táján már ismét karakterisztikusan megjelentek, 2006-ban már a „vészcsengőt” is megnyomták az EU szakértői. Így nem csoda, hogy az utóbbi két évben szinte csak ezekről a kérdésekről – okaikról és megoldásuk módszereiről – folynak (különböző színvonalon) viták.

A hangsúly elsősorban a kialakult helyzet okainak értelmezésére helyeződött, hűségesen követve a világbanki „tanácsadók” véleményét is, amely évek óta „refrén-

szerűen” a túlméretezett „jóléti” rendszer okozta kiadás terheivel magyarázza a költségvetési deficitet. Pontosabban értelmezve az egészségügyi, a szociálpolitikai és nyugdíjpolitika kiadásaiival, vagyis e három nagy elosztó rendszerrel, mint az állami pénzek „elnyelőivel”.

A viták folyamán e sablonos magyarázatra helyezett hangsúly finomodott valamelyest, amikor némi tárgyyszerűség révén kiderült, hogy a költségvetés hiánya jóval nagyobb az egészségügyi és a nyugdíjrendszerben szereplő költségvetési támogatóknál. (Arról nem is beszélve, hogy a nyugdíjrendszer támogatási igénye nagyobb részben azért keletkezett, mert a magánnyugdíjpénztárak létesítésével [ami nagyon tetszett a Világbank szakértőinek is] a TB-járulék egy részét kivették az állami nyugdíjrendszerből és átirányították a magánnyugdíjpénztárakba. Ennek következtében az alaprendszerben keletkezett pénzügyi „lyukat” a központi költségvetés terhelése révén kell betömni.)

Mindazonáltal a kritikai „alaphang” megmaradt, vagyis a „jóléti” rendszer maradt a megtakarítások célterülete. Igaz, ma még ebben elég nagy szerepe van a médiában megjelenő „zsurnalisztikai” színvonalú beszélgetéseknek és írásoknak.

A Magyarországra jellemző „jóléti” rendszernek persze semmi köze a jólét fogalmához – kivéve az egészségügyi rendszert, ami a fejlett országokkal is kibírta az összehasonlítást, köszönhetően a kiváló színvonalú szakmai képzésnek. A meghökentően felületes vélemények az egyoldalúságból fakadnak.

Mivel a hiány megjelenési formája számszakilag a mérlegjellegű elszámoláshoz kapcsolható, illene a mérleg bevételi oldalának az átvilágítását is elvégezni. Meglehetősen későn, mintegy 2 évvel ezelőtt vált szélesebb szakmai körökben is ismertté (Kutas János kutatásai és a KSH közreműködése eredményeképpen), hogy az állam bevételi vesztesége a közterhek elkerülésének (inclusive TB-járulék) következtében jelenleg erősen megközelíti az évi 3000 milliárd forintot (a fekete-szürke gazdaság „jóvoltából”). Ha ehhez a „kriminális” eseményeket (ÁFA- és vámcsalás) is hozzászámíthatjuk, akkor a 3000 milliárd forintos összeget nem tarthatjuk túlzásnak.

Természetesen a nagy elosztó rendszerek tisztán racionális megközelítésű kritikája elfogadható mind a gazdaságpolitika, mind a szociálpolitika nézőpontjából. Ezzel a megfogalmazással persze kényes kérdéshez jutunk, hiszen a „racionalitás” elve természetesen nem olyan egzakt direktíva, mint a kiadáscsökkentési cél. Értelmezhető akár rugalmasan is. Látni kell azonban, hogy a kormányprogram megtakarítási céljai (módszerekben és következményekben) nagyon is különböző területeket és megoldásokat jelölnek ki. E tekintetben a kormányprogram nem vádolható sablonos módszer alkalmazásával.

Az államigazgatás karcsúsítása megtörtént, a pénzügyi eredmény szerény ugyan, de nem is lehetett többre számítani. Mindazonáltal nem lehet reformnak nevezni ezeket az intézkedéseket. Elsősorban azért nem, mert az önkormányzati rendszerben nem történt változás. Látható, hogy az önkormányzati rendszer valódi reformját a politikai kultúra magyarországi állapota akadályozza meg. Kevesebb önkormányzattal, jóval kevesebb politikailag delegált tisztségviselővel lehetne ezt a rendszert működtetni, de a magyarországi pártok úgy gondolják, jövedelmező állásokat is kell biztosítaniuk megbízható híveik szűkebb körének. A jelenség összetett okainak elemzésére nem érzem magam felkészültnek, úgy gondolom, hogy ez a politológusok dolga lenne.

A kormány konvergenciaprogramnak elnevezett költségvetési politikájában az elosztó rendszerek egyik nagy területének, a *nyugdíjrendszernek* a reformja még nem szerepelhetett. Az illetékesek bölcsen észrevették, hogy a feladathoz időigényes és bonyolult elemzések nélkül nem is szabad hozzákezdeni, másrésztől – szerencsére – van is idő, hogy ezeket a koncepciókat tisztázó előkészületeket elvégezzék az ehhez a problematikához értő szakemberek. Egy ilyen munka hiányában különböző felületes és különböző „világnézeti” indíttatású zavaros magyarázatok és célok keringenek az információs közegben, főleg a média zszurnalisztikai buzgóságai jóvoltából, gyakran hallani „ex cathedra” minősítéseket, társadalomfilozófiákat, pénzügy-politikai véleményeket stb., láthatólag kevés tárgyyszerű és szakmai felkészültséggel.

Érdekes magyar jelenség, hogy minden úgynevezett reform nálunk az „össze-vissza beszédekkel” kezdődik, majd egy idő után kiderül, hogy mégis több tárgyyszerű ismeretet kellene szerezni, majd ezután meg is alakulnak azok a szakmai grémiumok, amelyeknek az elemző munkájára szükség van. Nem volna jobb fordított sorrendben? Csak azután beszéljünk reformokról, ha alapos ismeretek birtokában vagyunk, ha nemcsak kérdéseket fogalmazunk meg, hanem meg is tudjuk azokat válaszolni, mert a jelenségeket és összefüggéseket már tanulmányozták, meg is vitatták és a szakszerű vélemények megismerhetők.

A nyugdíjreform kapcsán a kormány szerencsére elkerülte ezeket a zavarokat, itt valóban *a helyes sorrend érvényesül*: először mindenre kiterjedő elemzés, vita, majd azután koncepciótervezet és annak megvitatása, végül állásfoglalás a tennivalókat illetően. Ehhez természetesen időre van szükség.

Többféle tanulság okán is érdemes azonban a kilencvenes évtized második felében kialakított nyugdíjreformnak a pénzügy-politikai következményeit újragondolni most már a valós történetek után.

Ennek a reformnak számos pontja ma is helytálló, ezekre nem kívánok kitérni. Ami viszont a makrogazdaság pénzügyi helyzetének alakulásában a későbbi években megtapasztalható volt, az igen tanulságos. A reform ugyanis bevezette a *magánnyugdíjpénztár* intézményét („filozófiai” alapja az öngondoskodás jelentőségének megértetése volt a magyar lakossággal). Érdekes dilemmák és vitatémák jelentek meg szinte a gondolat felmerülésekor is. Ami az „öngondoskodásra való nevelést” illeti, bölcs és szükséges gondolat ugyan, de érdemleges „nevelő hatásra” nem lehet számítani akkor, ha a leendő nyugdíjak döntő hányadát továbbra is a működő – állami ellenőrzés alatt álló – nyugdíjalap fogja fizetni. Ezt érezték az átalakulást szorgalmazók is, Bokros Lajos pénzügyminiszter első nyilatkozatai egy nagyobb arányú magánnyugdíjpénztári részesedést javasoltak (25–30 százalékos arányt). Hamar kiderült azonban – némi számolgatás után –, hogy ha ilyen arányú járulékfizetést átirányítanának a magánnyugdíjpénztári rendszerbe, akkora lyuk keletkezne a nyugdíjalapokban, amit a központi költségvetés nem tudna pótolni. A vitáknak volt tehát egy kijózanító eredménye, ami a 10 százalék körüli átirányítási részarányt javasolta. Ezzel viszont el kellett ismerni, hogy a változástól nem várható az öngondoskodás fontosságára nevelő érdemleges hatás. (A mai napig sincsen.)

Az elvárt (remélt) „nevelő hatásról” tehát a pénzügy-politikai realitások miatt le kellett mondani, de a magánnyugdíjpénztár intézményét bevezették. A lyuk kisebb lett a nyugdíjalapban, de még így is jelentős nagyságú maradt és a költségvetésnek vállalnia kellett a hiány pótlását (következésképpen vállalta a deficit növekedésének koc-

kázatát). A mai deficitben tehát ez a tényező is benne van. A reformhoz fűzött érvelésekben megmaradt az a szempont (érv), hogy a magánpénztárakban sok évig folyó alapgyűjtés (mivel nyugdíjfizetési kötelezettség jelentősebb nagyságban 20–25 év múlva lesz esedékes) következményeképpen fejlesztést szolgáló tőkealapok képződnek. Ezek a magánnyugdíjpénztári tőkealapok tehát egyben a reálgazdaság fejlesztését szolgáló megtakarításként is felfoghatók, és a befektetett tőkék hozama jobb pénzügyi pozíciót ígér a pénztári tagoknak, amikor nyugdíjasok lesznek. Van (képződik) tehát egy hatalmas tőkealap, amit majd befektetnek és jól jár a gazdaság is, mert tőkéhez jut és jól járnak a pénztár tagjai is, mert a tőke hozama jelentősen bővíti pénztári követeléseik nagyságát is. Ezt, a közgazdasági tankönyvek legegyszerűbb magyarázatának is megfelelő hibátlan logikát „bizonyítékként” mutatták be a közönségnek. A Világbank is „megdícsérte” a kormányt azért, hogy elfogadta a Bank reformtanácsait.

Jóllehet ezt az idillikus képet kezdettől fogva sokan próbálták józanabbra formálni, a figyelmeztetések teljességgel hiábavalók voltak. A dolog azért érdekes morális nézőpontból is, mert a reform mellett agitáló hivatalos személyek is pontosan tudták, hogy hosszú távon nincsen „törés” nélkül, mindig kellő dinamizmussal működő gazdaság, de ennek még a megemlézésére sem vállalkoztak, nehogy kétségeket ébresszenek a lakosságban. A lakosság nem is mutatott semmi ellenkezést, a viták szűk szakértői szinten maradtak.

Kiderült azonban, ami némi pénzügyi – makrogazdasági összefüggésekre is figyelő – elemzéssel sejthető lett volna, hogy a nyugdíjpénztárakban felgyülemelő tőke a reálgazdaságban nem fog találni elég széles körű befektetési lehetőséget, mert a magyar gazdaság – tőkehozamot biztosító – legjobb lehetőségeit *már elfoglalta a külföldi tőke*. Ez logikusan következtethető volt az ipar, a kereskedelem, a hírközlés és az ingatlanfejlesztés területén megszerzett tulajdonosi pozícióiból, de a külföldi banktőke részvételéből is. Voltaképpen nem igazán meglepő tehát, hogy a nyugdíjpénztárak tőkehozamát paradox módon nagyobb részben az államadósság árán lehet biztosítani – az állampapírok kibocsátása révén.

Napjainkra már világossá vált, hogy a nyugdíjpénztári tőke beszorult egy olyan „kalodába”, amelyből az euró bevezetése után tud csak kiszabadulni, amikor az euróban manifesztálódó tőkéje előtt a nemzetközi mozgástér is megnyílik. Rádöbbenve arra, ami előre is látható lett volna, születnek manapság olyan ötletek, mint a magyar tőzsdei életbe való nagyobb arányú bekapcsolódás támogatása egy rugalmasabb pénztári szabályozás segítségével (és természetesen nagyobb kockázatvállalással is). Ez a gondolat helyes irányba mutat, de az a baj vele, hogy a magyar tőzsde mérete és pénzügyi aktivitása valószínűleg túl kicsinek fog bizonyulni ahhoz, hogy ennek révén komolyabban kiszélesedjen a nyugdíjpénztárak reálgazdasági aktivitása tőkekihelyezés révén. Azt gondolom, hogy az a diszkrépancia (avagy egyoldalúság), ami az ő tőkeforrásaik és a hazai felhasználási lehetőségeik között fennáll, valójában csak az euró bevezetése után enyhülhet.

Amilyen világosak a teendők irányvonalai, olyan tisztázatlanok a makrogazdasági fejlődés hosszabb távlatú kilátásai. Nem arról van szó, hogy nem tudjuk, mi lenne jó az országnak, hanem arról, hogy nem tudjuk, hogy az ország érdekeitől nem befolyásolható, szuverén döntéseken alapuló gazdasági események hová vezetnek? Miként befolyásolják a gazdasági növekedés ütemét, szerkezetét, a külgazdasággal való kap-

csolat jelenlegi aszimmetriáit. A bizonytalanság oka, hogy nem lehet előre látni a globalizálódó világban azokat a „motivációs erőtereket”, amelyek a külgazdasági kapcsolatok arányosságának fontos tényezői. A megváltozott világban ugyanis új motivációs tényezők léptek be a Magyarország gazdaságát befolyásoló hatásokba. Lényegében a nemzetközi cégek vállalathálózatra értelmezett profitmaximálása nyomán kieshet egy ország ebből a motivációs erőtérből. Azt már megtapasztalhattuk, hogy a tőke szabad áramlása előtti akadályok lebontása megváltoztatja a nemzetközi hálózatban működő óriáscégek és a nemzetállamok gazdasága közötti régi – kiszámíthatóbb – kapcsolatokat. Magyarország gazdasága túl kicsi ahhoz, hogy a multinacionális cégek érdeklődését folyamatosan magas szinten tartsa. A gazdasági növekedés létkérdése lesz a honi tulajdonú vállalkozások fejlődése.

A konvergenciaprogram két éven belül valószínűleg eléri a kitűzött költségvetési deficitcél, ha kissé keményebben kezd hozzá a közterhek befizetésének elkerülését akadályozó szabályozáshoz. (Önmagában nem „tragédia” az sem, ha csak 2009-re éri el ezt a célt. A lényeg a tartós eredményt hozó megoldás helyes útjának megválasztása.)

Jelenleg azonban a konvergenciaprogramba van „becsomagolva” egy nem is oda illő program, az *egészségbiztosítói rendszer* átalakítása. Véleményem szerint ha ez megvalósul, nem eredményez semmiképp állami kiadás-megtakarítást, legfeljebb a privatizáció révén kialakult egyszeri állami bevételt. Ha ettől most eltekintünk, az új biztosítói rendszer nagy valószínűséggel – nem hosszú idő múltán – állami támogatást fog „követelni”, avagy nem vállal fel tekintélyes részt a jelenlegi ellátásból (ezt persze nehéz lenne az ellátás „színvonalának javításaként” értelmezni). Ugyanis a központi járulékbeszédésből valamilyen módon leosztott pénz kevés lesz ahhoz, hogy a biztosítói rendszer profitábilis legyen. Ez a véleményem azon alapul, hogy a biztosítók magasabb működési költségeit és profitelvárásait együtt nem lesz lehetséges a szolgáltatói intézményeknek fizetett költségek oldalán úgynevezett költség-hatékonyság révén ellensúlyozni. Nem arról van szó, hogy a racionálisabb működés ne hozhatna költségmegtakarítást – a betegellátás minőségének megőrzése mellett – a szolgáltatói oldalon, hanem arról, hogy akkora megtakarítást nem hozhat, ami ellensúlyozná a drágább magánbiztosítói rendszert, mert a szolgáltatói oldalon még tisztázatlan költséghatásokra is kell számítani. Az egyik az, hogy nem halasztható a valós amortizáció megjelenítése a költségekben. A másik az, hogy megalázóan alacsony a bérszínvonal, amivel kell valamit kezdeni. Ez a két tényező értelemszerűen emeli a számlákban megjelenő szolgáltatói költséget.

Azonban a társadalombiztosítás privatizációjának megértése valójában nem egészségügyi politikához kapcsolódik, hanem a Világbank által különösen favorizált azon nemzetközi pénzgazdasági filozófiához, amely objektív szükségét érzi annak, hogy a fejlett országokban felhalmozódó pénzügyi befektetési alapoknak minél jobban kitégye a tőkehozamot biztosító országok hálózatát (így kerül képbe Magyarország is).

Ezek a pénzalapok ugyanis csak „módjával” vállalnak reálgazdasági fejlesztésekben való részvételt (érthető okból), de az is igaz, hogy a reálgazdaság tőkefelszívó képessége is korlátos, miközben egyre növekednek azok a pénzalapok (nyugdíjja-

pok, biztosítási alapok stb.), amelyek meghaladják a reálgazdaság pénztőke-abszorbeáló képességét. Ez a fejlett országokra jellemző sajátos és törvényszerű jelenség, ami a világgazdaság egyenlőtlen jövedelemeloszlásából objektíve következik. Ezeknek a pénzalapoknak a jogosan elvárt tőkehozamát nagyon sok országban állampapírok (vagyis államadósság) révén biztosítják (hazánkban is). A legmarkánsabb példa az USA, amelynek ilyen módon működő pénzügyi befektetést felszívó képességét – nem utolsósorban a hadviselési kiadások óriási összegei miatt – az állam megnövekedett kiadásai segítik.

De láthatjuk a magyar példán is, hogy a magánnyugdíjpénztárak tőkehozamában milyen nagy szerepe van az állampapír-kibocsátásnak. És már kilátásban van annak az ellentmondásnak a növekedése, ami abból adódik, hogy a pénztárakban növekedő alapokat a forint nemzetközi konvertibilitásának hiánya „bezárja” a határokon belüli mozgástérbe, amely mozgástér korlátos mérete nemsokára nagy gondot okoz (pláne ha az államadósságot generáló központi költségvetés egyensúlya „helyreáll”).

A gondok tehát a világgazdasági rendszer működésének törvényszerű következményei. Ezért nem a Világbank vagy más nemzetközi pénzintézmények „gonoszágáról” van szó, hanem objektíve determinált magatartásról.

Ha már érintjük a gazdaságpolitikát, akkor rá kell mutatni arra is, hogy az említett egészségbiztosítók esetében nem a reálgazdasági fejlődésben szerepet vállaló pénzügyi befektetők jelennek meg, hanem a másodlagos jövedelemeloszlás rendszerében érdekeltek, amikor az állampolgárok jövedelmeiből származó egészségbiztosítói pénzalap adja a pénzügyi befektetések profithozamát. És ez óriási különbség! Korántsem mindegy, hogy egy országban a külföldi befektető (pénzügyi befektető) tulajdonképpen milyen „üzletágban” jelenik meg. Különösen nem mindegy, ha ehhez olyan terület segíti őt hozzá, mint az egészségügy és olyan gazdasági-pénzügyi helyzetben, amikor meglevő magyar tulajdonú befektetési alap elől szerzi meg a befektetési területet – persze állami segédlettel. Egy ilyen esemény már megtörtént, amikor a közműcégek külföldi tulajdona lehetővé tette, hogy ezt a területet „leválasszák” – az olyan hazai tulajdonú befektetési alapok elől, mint amilyenek a nyugdíjpénztári alapok.

A történet tehát nem egyszerűen a profitszerzés „mohóságáról” szól. Ennél többről van szó: a befektetési alapok tőkehozam-kényszeréről, amit teljesíteni kell, különben a nemzetközi pénzügyi rendszernek a nagy szereplői kerülnek bajba, és ez zavarokat okozhat a globalizált világ pénzügyi stabilitásában. Itt objektív törvényszerűségek által vezérelt kényszerpályán mozognak a szereplők.

A Világbank nem véletlenül és nem önös érdekei miatt áll minden privatizáció mellé, amely külföldi befektetési alapoknak nyit meg területet. Ő is „hivatásának” kényszerpályáján mozog. Ez a hivatás pedig a nemzetközi pénzügyi rendszer egyensúlyának védelme (ami nem mindig sikerül).

Az úgynevezett egészségügyi reform kapcsán persze lehetne vitatkozni az olyan magyarázatokkal is, mint *a verseny lehetősége és jótékony hatása a lakosság ellátásában*. Az ügy lényegét az előzőekben írottak alapján lehet megérteni, a „versenyfilozófia” legfeljebb vitákat színező elem. Nem is érdemel különösebb fejtegetéseket annak bizonyítása, hogy egy olyan merev rendszerben, mint az egészségügyé, miért nem lehet hinni a reálgazdaságból kölcsönvett versenyfogalomban. Röviden annyit érdemes erről mondani, hogy:

- Hiányzik az a „rugalmasság”, ami nélkül verseny nem lehetséges. Hiányzik a szolgáltató oldalon, ahol a racionalizálás után már „kicentizett” kapacitások keletkeztek és még természetesen területileg is lehatároltak (a lakossági hozzáférhetőség okán). Persze elképzelhető (elvileg legalábbis), hogy a biztosítók felépítenek majd új kórházakat is, hogy a szolgáltatói oldal rugalmasabb legyen. De miért növelnék meg a kiadásukat, hiszen a magánkórháztól kisebb számú lakókat nem remélhetnek, mivel belépnek a szolgáltatói oldalon is a profitérdek. Mégiscsak jobban járnak a nonprofit elven működő állami és önkormányzati kórházzal való együttműködéssel.
- A biztosítók közötti versenyre hivatkozásban is több a hiedelem, mint a realitás. Persze kevés számú szereplő is versenyezhet, ha világos a verseny mozgatóereje (motivációja). De miben versenyezzenek? A magyarázat szerint abban, hogy ki tud jobb szolgáltatást biztosítani a betegeknek. Ha valaki jobb e tekintetben, akkor az ország bármely részéből „átigazolnak” hozzá az ügyfelek. De mit értünk a jobb szolgáltatáson? Az orvosi-gyógyító tevékenység kötött szakmai pályán és etikai normák szerint folyik, ez tehát adottság. A kényelmi szolgáltatásokban valóban lehet differenciáltság, de ez vélhetően többre is kerül a biztosítónak és e tekintetben kiegyenlítődés is kialakulna, hiszen „felár” nélkül egyik biztosító sem tud többet nyújtani a másiknál. Lehet objektív – a biztosítóktól független – különbség az is, ami a kórházak eltérő állapotából adódhat. Ez viszont szerencse, és nem biztosítói érdem.

Játsszuk le azt a feltételezett esetet, hogy az egyik biztosítónak jó híre terjed, és az ország összes részéből történik „átigazolás” hozzá. Az ország valamennyi kórházával (de mindenesetre sokkal) kell szerződést kötnie, mert a rendszer abban a tekintetben is merev, hogy átlagos gyógykezelést igénylő betegség miatt a beteg szükségszerűen a közelében levő kórházat választja. Így visszakerül ahhoz az ellátási egységhez, amely miatt átigazolt. Fel kell tételni, hogy a biztosítók ügyfeleinek megelégedettsége elsősorban a gyógyító munkától és nem a biztosítók „adminisztrációs kultúrájától” függ (amiben egyébként alighanem egyforma teljesítményt nyújtanak). A megelégedettség fő letéteményese a szolgáltató, de a szolgáltatók kapacitásainak véges és területileg is lehatárolt volta nem kínálja lehetőséget a válogatásra. És ez mindig így lesz (eddig is így működött). Lehetséges, hogy egyik kórházban például kényelmesebbek az ágyak, udvariasabbak az orvosok, de a lényeg a gyógyító munkával való megelégedettség marad. Nincs variabilitás a rendszerben, piaci nyelven mondva *a kínálat adott* (merev). A rendszer nem vendéglátóipar, ahol a vevő abba az étterembe megy, ahol jobban főznek. Tud-e biztosító komolyabb pressziót gyakorolni a rendszer szolgáltatói oldalára? Hogyan? A biztosító ugyanolyan determinált helyzetben van, mint a szolgáltató, csak más okból. Neki az ügyfelét mindenképpen ki kell szolgálni, nem gyakorolhat pressziót azzal, hogy nem küld beteget az adott kórházba, mert „drágának” tartja. Ezt nem teheti meg és a kórház sem teszi meg, hogy profitábilis partnere miatt eladósodjon.

Mivel lehet igazán versenyezni? Például a betegnek adott költségtérítéssel? Nem biztos, hogy megéri avagy üzleti szempontból elviselhető. Megegyezik a kórházzal, mondjuk egy rövidebb idejű várólistában? Ez is kétséges etikailag, anyagilag és a kórházi kapacitáskihasználási mutató függvényében is. (Várhatóan a verseny paradox

módon az állam és a biztosító között valósul meg, amikor a biztosító a jelenlegi biztosításból igyekszik minél több ellátást kihagyni.)

A költségvetési politika megújulásának argumentációját végigkíséri a szinte minden szociális eleménél hangoztatott „öngondoskodás” fontossága és az emberek erre való nevelése (valljuk be, inkább a kényszerítése).

Ez egyébként bölcs nézet és szükséges módosítása lenne az eddigi életvitelnek is. Általában nincs is baj vele, mert nem vitatható „irányvonal”. Gondot az jelent, ha elfeledkeznek a szelekcióról, amit a társadalom létrehozott a jövedelemeloszlás szélsőségei révén, nem utolsósorban a gazdaság fekete-szürke szegmense nyomán. *Ma az úgynevezett „háromharmados” társadalomban élünk* (egyharmada szegénységben, egyharmada tisztos megélhetésben, de minimális megtakarítási képességgel, egyharmada jólétnek – Magyarországon – nevezhető szinten, ezen belül mintegy 10 százalék a jómódnál is magasabb színvonalon). Sajnos pontos felmérést nagyon nehéz készíteni, mert szinte minden csoportra jellemző valamilyen méretű jövedelem-elitkolás, de legfőképpen a jólétben élőkénél.

Amire tehát az „öngondoskodás” reális célját lehet építeni, nem több, mint a társadalom fele. Persze a fogalom önmagában nem sokat mond, ha nem definiáljuk pontosan (vagy megközelítőleg), hogy milyen méretekben képzeljük el ennek révén a vásárlóerő kiadási szerkezetének strukturális változását. Előfordulhat az a hiba, hogy figyelmen kívül hagyják a háztartások azon sokaságát, amely nem terhelhető az elképzelt módon. De az sem lenne bölcs dolog, ha a változások végkimenetele a hazai termelés árupiacait szűkítené, a külföldi tulajdonú szolgáltatások jövedelmeit viszont növelné. Mekkora vállalkozói réteg és milyen szerkezetben áll az öngondoskodási trend hátterében? Nem éppen felemelő példákat bőven találhatunk a nyugdíjpénztárak hozamalakulásában, az egészségügyi kiadásokban.

Ha tehát továbbgondoljuk a reálgazdaságban jól ismert összefüggést az öngondoskodási filozófia oldaláról, ennek a filozófiának a gazdasági hátterében várhatóan megszaporodó külföldi vállalkozások profitjövödelmeinek valamilyen része szintén elhagyja az országot, jobbra azért, mert részvényesei vagy tulajdonosai nem Magyarországon élnek, meg azért is, mert a magyarországi befektetései lehetőségeik végesek (ez persze a magyar tőke esetében is hasonló lehet).

Az öngondoskodási filozófia minősítése valójában azon az összefüggésen alapulhat, amit a jövedelemmel összefüggő arányosságok fejeznek ki, valamint azon, hogy milyen konstrukcióba helyezük az öngondoskodáshoz kapcsolódó pénzügyi hátteret. Más a helyzet ugyanis, ha zömmel nonprofit elven működő szolgáltatásért fizetünk, és más, ha profitábilis üzleti világgal áll kapcsolatban a fokozottabb öngondoskodást vállaló (vállalni tudó) állampolgár. Az első esetben jellemző szolgáltatói forma lehet az önkéntes alapon tagokat toborzó és nekik szolgáltatásokat nyújtó közösségi szervezet. A második esetben viszont konzekvens üzleti világgal kell szembesülni. Azonban nem ez az igazi, bölcsességet igénylő dilemma, hanem a *jövedelemszínvonal és az öngondoskodás mérete közötti ellentmondás* lehetősége, amelyet ha figyelmen kívül hagy a politika és erőltetett megoldásokat alkalmaz, az megbuktatja magát a kezdeményezést is.

Azért foglalkoztam kissé bővebben a költségvetés egyensúlyát helyreállító politikának a „filozófiai” oldalával, mert a szakmai vitákban túlságosan eluralkodott az a gondolat, hogy a lakosságra szétterített megszorításokkal, vagyis az elosztási szféra többségi szereplőinél kell (lehet) megoldani az egyensúlyteremtés feladatát. Úgy gondolom, ez enyhíthető lenne a közterhek elkerülésének felszámolása révén, ami szelektívebben kezeli a megszorítások alanyait. (A rend kedvéért meg kell ismételtlen jegyezni, hogy a jelek szerint a kormány felismerte ennek fontosságát, kérdés, mit tud – mit mer – ennek érdekében tenni?)

A költségvetés rendbehozatala eddig még sohasem sikerült életszínvonalat csökkentő politika nélkül. Most sem fog, hiszen már eddig is (minimum) 5–6 százalékra tehető reáljövedelem-csökkenés történt (a lakosság egyes csoportjainál nagyobb, másoknál kisebb). A módszerek sem sokat változtak: a direkt jövedelemcsökkentő és a kiadásokat növelő új elemek mellett nagyobb hatást természetesen az infláció segítségével lehet csak elérni.

Ez persze már jelentős dekonjunktúra-hatás is és sok múlik azon, hogy a termelés milyen szegmensének vállalkozóit fogja érinteni.

A távlati egyensúlyi gondokat az euró bevezetése után az úgynevezett *külkereskedelmi aszimmetria* megoldása szüntetheti meg. Az euró bevezetése után az egyik devizagazdasági gond, amelyet a forint belső konvertibilitásának fenntartása révén a tőkejövedelem-kiáramlás okoz a folyó fizetési mérlegben, megszűnik. A jövedelemkiáramlás ugyanabban a pénznemben valósul majd meg, amiben keletkezett (euróban), tehát a valóságos egyensúlyi gondok visszakerülnek a reálgazdaság külső árukapcsolataiba, vagyis az egyenlőtlenség az országba kívülről beáramló áruk munkateljesítmény-értéke (import) és az országból kiáramló munkateljesítmény-érték (export) között keletkezik. Ennélfogva ezt az áruforgalmi aszimmetriát minimum arra a nagyságra kell szorítani, amely nagyságot az idegenforgalmi aktívum ellensúlyozni képes (lehetőleg az alá). Ez után is megmaradnak azonban az adósságkezelés (külső és belső) gondjai, mivel az adósságszolgálat kamatterhe (a hitelállományt szinten tartva) továbbra is pénzforrásokat követel (igaz, ehhez már kell nem a forint konvertibilitása miatti monetáris politikai gondokkal szembesülni, de a gond mégis növekedik, mert az állami költségvetés felelőssége lesz előteremtteni az adósságszolgálat kamatterheinek fedezetét. Vélhetően a belső (természetes) megtakarítások mozgósításával és valószínűsíthetően az állami folyó és fejlesztési kiadások relatív csökkentésével, ami azt jelentheti, hogy az állam növekvő (természetes) bevételeinek nagyobb részét a külső és a belső adósságszolgálat kamatai veszik igénybe.

Mindehhez azonban *három feltételnek kell teljesülnie:*

1. Az exportkapacitásokat növelni kell, elsősorban az iparban, de a mezőgazdaságban is. Ez a mainál is gyorsabb ipari fejlődést követel.
2. Az állam bevételeinek növelése halaszthatatlan lesz. Ez a fekete-szürke gazdaságban rejlő „tartalékok” nagysága miatt lehetséges, de csak kemény szabályozási rendszer révén.
3. Az állam kiadása (folyó és fejlesztési területeken) kisebb mértékben növekedhet, mint a gazdaság növekedéséből származó „természetes” bevétele.

(Megjegyzendő, hogy ebbe a problémába nem helyes „belekeverni” sem az egészségügyet, sem a nyugdíjügyet, mivel ezek „önjáró”, a költségvetéstől független biztosítási rendszerek, amelyeket a munkajövedelemből származó bevételeik tartanak el, illetve fedezik a rendszerek kiadásait.)

2. táblázat. Magyarország külföldi adósságállománya

millió euró

Megnevezés	2000	2003	2004	2005
Bruttó külföldi adósság (tulajdonosi hitelekkel)	32 868,0	47 627,0	56 972,0	68 330,0
Nemzetközi tartalék	12 088,0	10 142,0	11 703,0	15 721,0
Külföldi követelés	7 633,0	10 080,0	18 792,0	22 219,0
Nettó külföldi adósság	13 167,0	21 405,0	26 477,0	30 390,0
Ebből:				
Kormányzati szektor és MNB	2 481,0	8 554,0	11 740,0	10 439,0
Magánszektor	10 687,0	12 851,0	14 737,0	19 950,0

Megjegyzés: az „országadósságot” (68 milliárd euró 2005-ben) sokan, főként a szakmai kérdéseket nem ismerve, úgy „magyarázzák”, hogy az a magyar lakosság terhe és még „az unokáik is fizetni fogják”. A piacgazdaság rendszerében az országadósságnak van egy magánszektort és egy államot terhelő megosztottsága. A magánszektor hiteleiért az állam nem vállal garanciát, az adósságszolgálat a magánvállalatok kötelezettsége és fedezete a cég gazdasági teljesítménye. Ez a hitel közgazdasági értelmezése és a gazdaság működésének természetes jelensége. Ezt nem lenne szabad lakossági teherként beállítani „hangulatkeltés” végett. Más eset az államot terhelő adósságszolgálat és a gazdaság viszonya. Ez esetben ugyanis az állam fedezi a kamatköltségeket és mivel a hitelállományt egy lehetséges ponton stabilizálni szokás, a hitelállomány gyakorlatilag állandósulhat, a kamatok (a hiteltőke hozama) viszont folyamatosan fizetendő. Lényegében véve az állam bevételeiből. Ezek a bevételek azonban normális gazdasági fejlődésnél természetes módon növekednek, nem szükséges ilyen esetben a kamatfizetés okán lakosságot terhelő intézkedéseket hozni. Természetesen az államadósságnak nem kell örülni, sőt nem rendelkezik a hitelnek azzal a reálgazdasági (vállalatgazdasági) tulajdonságával, ami által jövedelemtermelési folyamat generálható. Nyilvánvaló tehát, hogy egy bizonyos ponton növekedését meg kell állítani .

Mindhárom feltételnek közös dilemmája, hogy miként valósulhat meg a gazdasági növekedés jelenleginél gyorsabb üteme és kissé módosult piaci szerkezete? Valószínűsíthető (de ez kellő modellezéssel ellenőrizhető), hogy a növekedési ütemnek tartósan 4–4,5 százalék felett kell lennie, de mivel nem a belső végső fogyasztásnövekedés lenne az indikációja, a nemzetgazdaság kibocsátási szerkezetét a kivitel irányába kell (kellene) „elbillenteni”. Vajon e tekintetben mire lesz képes a honi ipar és mezőgazdaság vállalkozói ereje és milyen érdeklődést tanúsítanak a külföldi cégek? Erre nem lehetséges válaszolni. Az állam szerény fejlesztési ösztönzőit szelektívebb módszerekkel ennek szolgálatába kell állítani, de a megoldás valójában a szuverén gazdasági (vállalkozói) döntéseken és képességeken múlik. Ebben az összefüggésben kell vizsgálni (de legalábbis végiggondolni) a „motivációs erőter” problematikáját egy liberális piacgazdaság közegében mozgó és nem kellően erős magántulajdonú gazdaságban. Hasonló helyzetben lévő országok történelmük során többnyire ezt állami segítséggel oldották meg. (Ez a lehetőség természetesen nem adott a mi esetünkben.)

